

Temanotat

Hviterussland: Myndighetenes bruk av tortur og umenneskelig behandling

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) skal som faglig uavhengig enhet innhente og analysere informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet, Utlendingsnemnda og Justis- og beredskapsdepartementet til enhver tid har behov for kunnskap om for å kunne løse sine oppgaver.

Landinfos rapporter og temanotater er basert på opplysninger fra både offentlige og ikke offentlige kilder. Opplysningene er innsamlet og behandlet i henhold til kildekritiske standarder. Kilder som av ulike grunner ikke ønsker å bli offentliggjort, er ikke nevnt ved navn.

Opplysningene som blir lagt fram i rapportene og temanotatene, kan ikke tas til inntekt for et bestemt syn på hva praksis bør være i utlendingsforvaltningens behandling av søknader. Landinfos rapporter og temanotater er heller ikke uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold og land som rapportene omhandler.

© Landinfo 2012

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Landinfo er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.

Alle henvendelser om Landinfos rapporter kan rettes til:

Landinfo

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon

Storgata 33 A

Postboks 8108 Dep

N-0032 Oslo

Tel: 23 30 94 70

Fax: 23 30 90 00

E-post: landinfo@landinfo.no

www.landinfo.no

Temanotat **Hviterussland: Myndighetenes bruk av tortur og umenneskelig behandling**

SUMMARY

This note is about the concept of torture and the actual use of torture in Belarus. There is no clear cut line between torture and other kinds of inhuman treatment, and between inhuman treatment and other actions that fall beyond this because they are not considered to be sufficiently severe. Different sources seem to differ in the criteria they apply, and several sources use the concept without defining it and/or giving concrete examples on actions they define as torture.

The UN convention against torture from 1984 contains a definition of torture. Sources rarely quote this definition, however. When sources neither define torture nor give concrete examples, it is not clear what they refer to as torture.

Most sources claim that torture exists in Belarus. Torture seems mainly to be widespread during interrogation. Prison conditions are very bad, and several sources claim that such conditions can constitute torture. In addition to looking closer into claims presented by different sources about the use of torture, we raise the question whether specific groups are more exposed to torture than others.

Belarus denies that torture exists in the country. There is no specific article about torture in the penal code that declares torture illegal. Civil servants who use torture will as a rule not be punished. Belarus is the only country in Europe that gives death sentences and enforces them. Prison conditions for prisoners sentenced to death, both on death row and in connection with executions, are strongly criticized by many sources.

SAMMENDRAG

Dette notatet dreier seg om begrepet tortur og den faktiske bruken av tortur i Hviterussland. Det er en flytende overgang mellom tortur og annen umenneskelig behandling, og mellom umenneskelig behandling og handlinger som faller utenfor dette igjen fordi de ikke er alvorlige nok. Ulike kilder synes å legge noe ulikt innhold i begrepet tortur, og flere kilder bruker begrepet uten å definere det og/eller gi konkrete eksempler på faktisk bruk av tortur.

Torturkonvensjonen (1984) har en definisjon av tortur, men det er sjelden at kilder henviser til denne. Når kilder verken definerer begrepet eller gir konkrete eksempler, kan det være uklart hva kilden legger i det.

De fleste kilder hevder at det foregår tortur i Hviterussland. Det er særlig i avhørssituasjoner at tortur synes utbredt. Fengselsforholdene er svært kummerlige, og flere kilder hevder at soningsforholdene i sum nærmer seg tortur. I tillegg til å se nærmere på hva ulike kilder hevder om bruk av tortur, reiser vi spørsmålet om noen grupper er mer utsatt for tortur enn andre.

Hviterussland benekter at det foregår tortur i landet. Det er ingen egen "tortur-paragraf" i straffeloven som gjør tortur forbudt. Tjenestemenn som utøver tortur går som regel fri. Hviterussland er det eneste landet i Europa som idømmer og gjennomfører dødsstraff. Forholdene for de dødsdømte, både på ventecella og i forbindelse med eksekusjonen, blir sterkt kritisert av mange kilder.

INNHold

1. Innledning	5
2. Kort om Hviterussland	5
3. Definisjon av tortur.....	6
4. Bruken av begrepet tortur	7
4.1 Ulik bruk av begrepet	7
4.2 Kildegrunnlag og kilders syn på tortur	8
5. Er noen grupper mer utsatt enn andre?	9
6. Hviterusslands holdning til tortur	10
6.1 Torturbegrepet og hviterussisk lovgivning.....	10
6.2 Straff-frihet	11
6.3 Fengselsforholdene.....	11
6.4 Bruk av dødsstraff	12
7. Internasjonal overvåking i regi av Komiteen mot tortur i FN (CAT)	13
8. Referanser.....	14

1. INNLEDNING

Mange kilder hevder at det foregår bruk av tortur i Hviterussland. Spørsmålene blir da i hvilket omfang, på hvilken måte og i hvilke situasjoner det skjer. Videre er det et spørsmål om noen grupper er mer utsatt for tortur enn andre.

For å kunne svare på disse spørsmålene er det nødvendig først å se nærmere på hva kildene legger i begrepet tortur. Noen kilder definerer begrepet og gir konkrete eksempler på handlinger de mener er omfattet av torturbegrepet. Andre kilder derimot verken definerer eller gir eksempler. Det vil da være vanskelig å vite hva disse kildene legger i begrepet.

Pålitelig informasjon om tortur, omfang, metoder med mere, kan være vanskelig tilgjengelig. Det har blant annet sammenheng med at Hviterussland ikke tillater uavhengige internasjonale observatører, fra for eksempel Røde Kors, i fengslene (FIDH & Viasna 2008). Komiteen mot tortur i FN (CAT)¹ uttrykker da også bekymring for denne mangelen på tilgang til fengsler og andre straffeanstalter, både for nasjonale og internasjonale organisasjoner. Komiteen viser til flere FN-organer, som FNs spesialrapportør for tortur, som ikke får reise til Hviterussland. Landet har ikke svart på en forespørsel fra FNs høykommissær for menneskerettigheter om å få komme på besøk. Det er bare kommisjoner oppnevnt av myndighetene i Hviterussland som kan utøve en viss kontroll med straffeinstitusjonene (Committee Solidarity et al. 2011).

Hviterussland har undertegnet FNs konvensjon om tortur (Torturkonvensjonen 1984),² men ikke Tilleggsprotokollen (2003). Landet er ikke medlem av Europarådet, og har følgelig ikke sluttet seg til Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK 1950).

Før vi ser nærmere på hvordan ulike kilder bruker begrepet tortur, vil vi gi et kort bakgrunnsbilde av den generelle situasjonen i Hviterussland. På grunnlag av ulike kilders informasjon om tortur, med utgangspunkt i hvordan de bruker begrepet, vil vi så si noe om tortur i Hviterussland.

2. KORT OM HVITERUSSLAND

Hviterussland har et autoritært styre. Aleksandr Lukasjenko har sittet som president siden 1994, og har stadig konsolidert sin makt. Presidentens makt har vært basert på en god økonomi, med en stadig høyere levestandard, kombinert med et omfattende kontroll- og undertrykkelsessystem. Respekten for grunnleggende menneskerettigheter er liten, og situasjonen synes å ha blitt verre etter presidentvalget i desember 2010 (FIDH & OMCT 2011).

¹ Vi kommer tilbake til CAT i egne avsnitt.

² Hviterussland ratifiserte Torturkonvensjonen 13. mars 1987. Den trådte i kraft 26. juni 1987.

Opposisjonen har vanskelige kår, med overvåking, trakasseringer og arrestasjoner. Etter presidentvalget i desember 2010 ble sju av ni kandidater arrestert, og fem ble dømt til flere års fengselsstraff for blant annet å ha organisert ulovlige demonstrasjoner. Flere kilder hevder at dette var rent politisk motiverte dommer (U.S. Department of State 2012).

Sikkerhetspolitiet går systematisk til verks for å slå ned på uavhengig politisk virksomhet. Også kritiske journalister og menneskerettighetsaktivister er utsatt. TV-kanalene er kontrollert av staten, og det er lite kritikk mot myndighetene (Human Rights Watch 2012).

Sikkerhetsstyrkene bruker ofte overdreven makt for å oppløse demonstrasjoner (U.S. Department of State 2012). Det amerikanske utenriksdepartementet rapporterer også om bruk av tortur og/eller mishandling i forbindelse med etterforskning og i fengslene.

Domstolene er ikke uavhengige. Mange saker er politisk styrt (Committee Solidarity et al. 2011). Dessuten er det en høy grad av korrupsjon i landet (Transparency International 2011).³

Presidenten har en viss støtte i befolkningen. Opposisjonen er på sin side svak og splittet (Silitski & Pikulik 2011). Presidenten synes å ha hatt full kontroll over situasjonen fram til nå. En dramatisk forverring av økonomien de siste årene kan imidlertid bidra til å endre bildet. Hvordan myndighetene vil forholde seg til en eventuell åpen og økende misnøye, gjenstår å se.

Myndighetene benekter at det brukes tortur i Hviterussland (Committee Solidarity et al. 2011).

3. DEFINISJON AV TORTUR

Torturkonvensjonens § 1 punkt 1 (1984) har en egen definisjon av begrepet tortur. Den lyder i norsk oversettelse:

I denne konvensjon skal uttrykket «tortur» bety enhver handling hvorved alvorlig smerte eller lidelse, enten fysisk eller psykisk, bevisst blir tilføyet en person i den hensikt å oppnå fra vedkommende eller en tredje person opplysninger eller en tilståelse, straffe vedkommende for en handling som denne person eller en tredje person har begått eller mistenkes for å ha begått, eller true eller tvinge vedkommende eller en tredje person, eller av hvilken som helst årsak basert på diskriminering av noen art, når slik smerte eller lidelse påføres av eller på tilskyndelse av eller med samtykke eller aksept fra en offentlig tjenestemann eller annen person som opptrer i embets medfør. Det omfatter ikke smerte eller lidelse som alene stammer fra, er forbundet med eller følger av lovlige straffereaksjoner.

³ I sin rangering av korrupsjon i verdens land, plasserer Transparency International Hviterussland som nummer 143 av 182 (nummer 1 er minst korrupt.)

Sentrale elementer i definisjonen er påføring av alvorlig smerte/lidelse, fysisk eller psykisk, i den hensikt å få informasjon/tilståelse eller som straff, og at den er utført av myndighetsrepresentanter. Definisjonen gjør ikke noe forsøk på å trekke en grense mellom tortur og grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff. FNs komité mot tortur CAT vurderer en rekke ulike forhold, uavhengig av om det måtte ses som tortur eller ”bare” nedverdiggende behandling.

Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK 1950) setter forbud mot tortur. I § 3 heter det: ”Ingen må bli utsatt for tortur eller for umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.” EMK har ingen egen definisjon av begrepet tortur, men Den europeiske menneskerettsdomstolen har gjennom sin praksis trukket opp grenser mellom begrepene nedverdiggende, umenneskelig og tortur. I en kjennelse fra 2008 defineres tortur som: ”bevisst umenneskelig behandling som påfører meget alvorlig og grusom lidelse” (Den europeiske menneskerettsdomstolen 2008).⁴

I praksis vil det ofte være svært vanskelig å avgjøre om en handling skal regnes som tortur eller ikke. En enkelt handling kan isolert sett sies å falle utenfor innholdet i torturbegrepet. Samtidig kan flere handlinger under ett, rettet mot samme person, bli regnet som tortur. En rekke forhold vil kunne virke inn i vurderingen, så som tid, sted, offerets alder, helsetilstand, kjønn, osv. Innholdet i torturbegrepet er dessuten i stadig endring. For eksempel kan handlinger som tidligere ble ansett som umenneskelige, nå regnes som tortur. Det har sammenheng med at stater over tid stiller høyere krav til behandlingen av sine borgere og endrer terskel eller syn på hvor alvorlig en handling måtte være.

4. BRUKEN AV BEGREPET TORTUR

4.1 ULIK BRUK AV BEGREPET

På en skala over alvorlighetsgrad vil det i praksis være en flytende overgang mellom tortur og annen umenneskelig behandling. Tortur er de groveste tilfellene. Enhver tortur vil også være en umenneskelig behandling, mens det vil være umenneskelige behandlinger som ikke vil være alvorlige nok til å bli definert som tortur.⁵

Noen kilder bruker begrepene tortur og umenneskelig behandling om hverandre uten å legge vekt på om det dreier seg om det ene eller det andre. Flere kilder, blant andre U.S. Department of State (2012), nevner en rekke mer eller mindre alvorlige forhold, uten å presisere om de mener at det dreier seg om tortur, annen umenneskelig behandling eller ingen av delene.

Flere kilder bruker begrepet tortur uten å definere det nærmere. Det vil da kunne være uklart hva kildene legger i begrepet. Det er sjelden kilder henviser til

⁴ Menneskerettsdomstolen har også ved tidligere avgjørelser definert begrepet tortur.

⁵ Det vil også være handlinger som kan sies å ligge i grenselandet mellom umenneskelig og ikke-umenneskelig.

Torturkonvensjonens (1984) definisjon. Det kan da framstå som uklart om det tas for gitt at denne legges til grunn eller ikke.

Flere kilder bruker begrepet tortur uten å gi konkrete eksempler. Blant de kildene som faktisk gir noen konkrete eksempler på tortur, er Committee Solidarity et al. (2011). De er hentet fra avhørssituasjoner der hensikten er å framtvinge en tilståelse. Bruk av plastikkposer over hodet på den mistenkte, tilstramning av håndjern for å stoppe blodsirkulasjonen og slag med plastikkflasker er vanlig, ifølge kilden. Et annet eksempel er hentet fra U.S. Department of State (2011). Her heter det at menneskerettighetsorganisasjoner beskrev praksisen med å redusere matrasjonene til innsatte som ble holdt i isolasjon, som tortur.⁶ Penal Reform International (2011) hevder at Vasilij Yuzeptsjuk⁷ ble torturert, og konkretiserer det med slag, sult, tilførsel av ukjente piller og tvangsmessig alkoholinntak. Tidligere presidentkandidat Ales Mikhalevitsj har hevdet at han ble utsatt for tortur. Maskerte og uidentifiserte offiserer dro ham ut fra cella, påførte ham håndjern, vred armene hans, tvang ham ned på gulvet og til å ligge i en ukomfortabel stilling i lange perioder (U.S. Department of State 2012).⁸

Flere organisasjoner og andre kilder rapporterer om tortur uten å henvise til primærkilden. For eksempel hevder Amnesty International (2011) at organisasjonen mottar troverdige rapporter om tortur og mishandling som rutinemessig brukes for å framtvinge tilståelser. Amnesty International opplyser i denne sammenheng ikke hvem som har skrevet rapportene.

4.2 KILDEGRUNNLAG OG KILDERS SYN PÅ TORTUR

Den manglende tilgangen uavhengige observatører har til fengsler og andre straffeanstalter gjør at det som finnes av rapporter om forholdene sannsynligvis i stor grad er basert på uttalelser fra tidligere innsatte.

Det finnes kontrollører oppnevnt av myndighetene som gjennomfører inspeksjoner i fengslene. Men flere rapporter hevder at innsatte som tillater seg å klage til disse, kan bli utsatt for represalier fra fengselsledelsen. Inspeksjoner i fengslene er ofte av formell karakter (Committee Solidarity et al. 2011).

Verken kontrollorganene eller fengselsledelsen synes å være interessert i eventuelle klager. Før inspeksjoner blir de innsatte advart mot å komme med klager, siden det vil få negative konsekvenser for klageren. Fengselsledelsen plasserer ofte utvalgte soningsfanger i varetektsceller for at de skal true de andre til ikke å klage og til å følge ordre. Disse fangene skal også rapportere til ledelsen (Committee Solidarity et al. 2011).

Det svenske Utrikesdepartementet (2011) hevder i sin rapport for året 2010 at det finnes informasjon om hardhendt og nedverdiggende behandling av innsatte i varetekt og under soning. Imidlertid er det, ifølge samme kilde, vanskelig å bedømme problemets omfang på grunn av systemets mangel på åpenhet. I rapporten for 2011

⁶ Denne praksisen opphørte i 2010 (U.S. Department of State 2011).

⁷ Yuzeptsjuk ble dømt til døden i 2009 sammen med Andrej Zjuk.

⁸ Mikhalevitsj ble satt fri 28. februar 2011. 4. april 2011 avviste myndighetene å sette i gang etterforskning angående anklager om tortur med den begrunnelsen at Mikhalevitsj' påstander var grunnløse og falske.

(Utrikesdepartementet 2012) heter det at det foreligger troverdige opplysninger om bruk av tortur i fengsler og i varetekt.

Human Rights Watch (HRW) (2011) skiller mellom mishandling og tortur, men uten å peke på hvor grensa går. Organisasjonen hevder det finnes troverdige påstander om bruk av mishandling av innsatte, mishandling som i flere tilfeller kan ha gått over i tortur.⁹ Etter å ha beskrevet de dårlige fengselsforholdene,¹⁰ tar HRW for seg noen enkelttilfeller. Zmitser Dasjkevitsj, leder av Youth Front, har blitt utsatt for et stort psykologisk press. Han har regelmessig blitt ydmyket og truet med å bli banket opp og til og med drept. Det er fengselspersonale og innsatte som er lojale mot ledelsen, som står bak. HRW ser ikke ut til å ta stilling til om dette konkrete tilfellet skal defineres som tortur.

I sin årsrapport hevder Human Rights Watch (2012) at det fortsetter å komme påstander om alvorlig psykisk og fysisk mishandling, og at det er mange brudd på politiske fangers rettigheter. For eksempel blir mange nektet møte med sin advokat, og de får ikke lov til å ha besøk av familiemedlemmer.

Freedom House (2011) henviser i sin kortfattede årsrapport til "andre kilder" når det gjelder tortur. Andrej Sannikaw ble torturert mens han var i varetekt, hevdes det, under henvisning til Amnesty International (Freedom House 2011). Videre henviser Freedom House til menneskerettighetsgrupper som fortsetter å rapportere om bruk av slag og tortur mot innsatte i varetekt.

I et sammendrag av rapporten til Committee Solidarity et al. (2011), publisert på nettstedet til Belarusian Helsinki Committee (2011), heter det at situasjonen med hensyn til bruk av tortur har forverret seg markant. Det har sammenheng med myndighetenes behov for å kontrollere det sivile samfunnet gjennom bruk av makt.¹¹

En viktig kilde angående tortur er CAT (komiteen mot tortur i FN). CAT baserer seg i stor grad på innsendte rapporter. Vi skal komme tilbake til CAT og dens arbeid nedenfor.

5. ER NOEN GRUPPER MER UTSATT ENN ANDRE?

En rekke rapporter viser at kritiske journalister, menneskerettighetsaktivister og opposisjonspolitikere er utsatt for press, represalier, trusler med mere fra myndighetene. Hviterussland har også flere politiske fanger.¹²

Spørsmålet er så om noen grupper, for eksempel de foran nevnte, er mer utsatt for tortur og lignende enn andre grupper. Landinfo har ingen sikker informasjon om

⁹ Human Rights Watch begrenser seg i denne rapporten til situasjonen for politiske fanger i kjølvannet av demonstrasjonene 19. desember 2010.

¹⁰ Se egne avsnitt om forholdene i fengslene.

¹¹ Belarusian Helsinki Committee er en av de fem organisasjonene som står bak rapporten til Committee Solidarity et al. (2011).

¹² Tallet på politiske fanger varierer. På slutten av 2011 var det åtte politiske fanger (U.S. Department of State 2012).

dette. Kjente personer får mer oppmerksomhet enn mindre kjente. Kanskje er det slik at noen tilfeller oftere blir rapportert, i hvert fall utover landets grenser, når kjente personer blir utsatt for tortur, enn når mindre kjente personer blir det. Kjente personer er kanskje i større grad beskyttet mot overgrep, nettopp fordi de er kjente, men det forutsetter at regimet bevisst prøver å unngå kritikk ved ikke å "røre" kjente personer. På den annen side kan det være at regimet føler seg så sikker på sine maktposisjoner at de ikke tar slike hensyn. Flere kjente personer, blant dem de tidligere presidentkandidatene Andrej Sannikaw¹³ og Vladimir Neklajev, har stått fram og fortalt at de har blitt torturert mens de satt inne. Andrej Sannikaw forteller at han ble torturert av maskerte menn mens han satt i varetekt (Viasna Human Rights Center 2011). Også under selve soningen ble han utsatt for tortur, ifølge kona til Sannikaw (Amnesty International 2012a).

Myndighetene kan ønske en rask oppklaring og tilståelse i en sak. Bruk av tortur kan da være én metode for å få "fortgang". Men på den annen side blir det hevdet at mange saker blir avgjort på grunnlag av et fåtall vitners utsagn, vitner som er håndplukket av myndighetene, blant andre politifolk som har opptrådt i sivil. Dermed kan det avsies dom, uten at det foreligger en tilståelse. Og sånn sett er det heller ikke nødvendigvis hensiktsmessig å bruke tortur.

Domstolene er langt fra uavhengige, men er politisk styrt (U.S. Department of State 2011). Utfallet av en sak kan bli avgjort etter en telefon fra presidentens kontor. En slik politisk styring foregår imidlertid neppe i alle saker. Det er antakelig i særlig betente saker dette skjer. Sett fra myndighetshold er det antakelig ønskelig med en tilståelse før dom, og kanskje gjelder dette i større grad overfor kjente personer. Men om dette gir seg utslag i mer bruk av tortur, har ikke Landinfo noen kunnskap om.

6. HVITERUSSLANDS HOLDNING TIL TORTUR

6.1 TORTURBEGREPET OG HVITERUSSISK LOVGIVNING

Konstitusjonens (1994) § 25, tredje ledd sier at ingen skal bli utsatt for tortur eller grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff. Det er altså forbud mot bruk av tortur. Den hviterussiske lovgivningen har imidlertid ikke integrert Torturkonvensjonens (1984) definisjon av tortur, og det er heller ingen andre definisjoner av tortur i lovverket. Det finnes dermed ingen grenseoppgang i lovverket mellom tortur og grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff. Disse siste begrepene er altså ikke definert opp mot torturbegrepet.

Det er ifølge Konstitusjonens (1994) § 27 forbud mot å anvende bevis som er oppnådd etter bruk av tortur. CAT uttrykker like fullt bekymring for rapporter om saker der det likevel har skjedd.

Straffeloven (1999) § 154, første ledd definerer begrepet *istjazanije* (tortur, pinsel). Definisjonen inneholder kriterier som, sett hen til grad av grusom behandling, kan

¹³ Sannikaw ble 14. mai 2011 dømt til fem års fengselsstraff for blant annet organisering av masseopptøyer i kjølvannet av presidentvalget i desember 2010. Han slapp fri 14. april 2012.

sees som tortur, umenneskelig eller nedverdiggende behandling. Men paragrafen om tortur/pinsel omfatter ikke kriminalitet begått av offentlig tjenestemann. Strafferammen for brudd på denne bestemmelsen er også svært lav til å skulle ramme alvorlige forhold som bruk av tortur og inhuman behandling.¹⁴

Tilfeller av tortur og annen mishandling kan bli behandlet etter § 426 i straffeloven (1999) som dreier seg om handlinger der maktutøvere går utover sine fullmakter. Men advokater er tilbakeholdne med å bringe slike saker inn for domstolene, og dommerne er motvillige til å behandle dem. Hviterussland på sin side hevder at alle anklager om bruk av tortur blir vurdert av påtalemyndigheten (Committee Solidarity et al. 2011).

Klager til påtalemyndigheten fører sjelden til etterforskning. Vanligvis fører det bare til en overfladisk undersøkelse begrenset til et intervju med politifolkene som er blitt beskyldt for maktmisbruk (Amnesty International 2011). Da Andrej Sannikaw klaget over å ha blitt utsatt for tortur, avviste den militære påtalemyndigheten 16. september 2011 saken med at det manglet bevis (U.S. Department of State 2012). Personer som klager over at de har vært utsatt for tortur, kan selv risikere å få en straffesak mot seg. Paragrafer som er blitt brukt i denne sammenheng er §§ 363-364, som dreier seg om å gjøre motstand mot eller utøve vold mot en politimann og andre i tjeneste (Committee Solidarity et al. 2011).

6.2 STRAFF-FRIHET

CAT uttrykker bekymring for mangelfull oppfølging av påstander om bruk av tortur, og for at myndighetene gjør lite eller ingenting for å iverksette umiddelbar, uavhengig og full granskning av påstander om bruk av tortur. De som bruker tortur, blir ikke straffeforfulgt. Rapporter indikerer, ifølge CAT, at ingen myndighetspersoner har blitt dømt for å ha begått tortur. I det hele benekter myndighetene at tortur forekommer (Committee Solidarity et al. 2011). CAT ber Hviterussland håndheve regelen om at alle maktutøvere i tjeneste, inkludert opprørspolitiet (OMON) og sikkerhetspolitiet (KGB), skal kunne identifiseres. Et annet tiltak som kan forebygge bruk av tortur, er innføring av videoopptak, eventuelt lydopptak av alle forhør på politistasjoner og i fengsler, straffeanstalter og lignende.

6.3 FENGSELSFORHOLDENE

Flere kilder hevder at forholdene i fengslene er så dårlige at de i seg selv nærmer seg tortur. De fleste fengselsceller, både for varetekt og for soning, er overfylte.¹⁵ Noen ganger er det 2-3 ganger så mange innsatte på cella som den er beregnet for.¹⁶ De innsatte må da sove på skift. Ofte er det mangelfull ventilasjon og dårlig opplyste celler. Det er ikke atskilte toaletter. Maten blir beskrevet som dårlig og næringsfattig (Committee Solidarity et al. 2011).

¹⁴ Straffen kan gå opp til tre års fengsel.

¹⁵ Hviterussland har en høy andel av befolkningen i straffeanstalter, den er blant de høyeste i verden. I juli 2010 opplyste innenriksministeren at det var ca. 47 000 innsatte, i alle typer straffeanstalter til sammen (Committee Solidarity et al. 2011).

¹⁶ Normen er 2,5 kvadratmeter plass per innsatt. For gravide og kvinner med barn, er normen 4 kvadratmeter.

Menn og kvinner soner hver for seg, men ofte soner gutter sammen med menn, og jenter sammen med kvinner. Innsatte med infeksjonssykdommer skulle vært holdt atskilt fra de friske, men dette følges ofte ikke (Committee Solidarity et al. 2011).

Innsatte blir ofte nektet grunnleggende juridiske rettigheter, inkludert rask tilgang til advokat og lege, og retten til å kontakte familien. Dette gjelder særlig de som er dømt etter § 293 i straffeloven¹⁷ (CAT 2011).

Det finnes rapporter som hevder at personer som arresteres av politiske grunner, med hensikt av og til plasseres i samme celle som personer dømt for vold (Utrikesdepartementet 2011, 2012).

FIDH & Viasna (2008) konkluderer med at fengselsforholdene er ekstremt lite tilfredsstillende. Situasjonen nærmer seg inhuman behandling, i strid med internasjonale konvensjoner. Forholdene er spesielt ille for de som sitter inne etter en administrativ dom, ifølge samme kilde. Maksimumstiden for slike dommer er imidlertid 15 dager.¹⁸

Fengselsforholdene er dårlige, og i mange tilfeller utgjør de en trussel mot liv og helse (U.S. Department of State 2012).

6.4 BRUK AV DØDSSTRAFF

Hviterussland er det eneste landet i Europa som praktiserer dødsstraff.¹⁹ Statistikk over antall dødsdommer er offentlig tilgjengelig (FIDH & Viasna 2008), men ikke statistikk over gjennomføringer. Det antas at det utover 1990-tallet var mellom 20 og 50 tilfeller per år. Etter den tid har det vært færre, kanskje mellom to og ni per år (Utrikesdepartementet 2011, 2012). I 2011 ble det rapportert om to tilfeller av henrettelser (Amnesty International 2012b).

De dødsdømte har de dårligste fengselsforholdene. Familiemedlemmer får ikke en siste sjanse til å ta farvel før fanger henrettes, men får som regel beskjed fra fengslet først flere dager eller uker etter henrettelsen om at den allerede er gjennomført. Familien får ikke overgitt den døde kropp, og får heller ikke vite hvor den døde er blitt begravet. Heller ikke den dødsdømte får vite på forhånd når henrettelsen vil finne sted (CAT 2011).

Menneskerettighetsaktivister er særlig bekymret for bruk av tortur mot personer som er mistenkt eller dømt for særlig alvorlige forbrytelser. Committee Solidarity et al. (2011) hevder at det er bevis for at dødsdømte er blitt utsatt for tortur.

Dødsdømte blir holdt i en egen avdeling der de i praksis er helt avsondret fra omverdenen. Ifølge FNs spesialrapportør for tortur nærmer forholdene med den sosiale isolasjonen og mangel på sanseintrykk seg i noen tilfeller en grusom, umenneskelig og nedverdiggende behandling og til og med tortur (Penal Reform International 2011).

¹⁷ § 293 dreier seg om masseopprør, masseopptøyer og lignende.

¹⁸ Administrativ straff er per definisjon ikke straff i straffelovens forstand. I forbindelse med demonstrasjoner etter presidentvalget i desember 2010 ble mer enn 700 demonstranter arrestert og ilagt administrativ straff på fra 10 til 15 dager for deltakelse i demonstrasjoner (Amnesty International 2011). Andre ikke-formelle straffereaksjoner kan være tap av studieplass, studenthybel eller jobb.

¹⁹ Kvinner og personer under 18 år kan ikke dømmes til dødsstraff.

7. INTERNASJONAL OVERVÅKING I REGI AV KOMITEEN MOT TORTUR I FN (CAT)

Hviterussland tillater som sagt ikke uavhengige observatører i fengsler og andre straffeanstalter. Men landet er medlem av FN, og har undertegnet Torturkonvensjonen (1984). I FN er det Komiteen mot tortur (CAT) som overvåker og kommer med forslag eller anbefalinger til konvensjonslandene. Den fjerde og foreløpig siste behandlingen i FN om situasjonen i Hviterussland var i november 2011. Hviterussland hadde da levert sin perioderapport, ni år forsinket. Under behandlingen i FN hadde offisielt ingen fra Minsk, ifølge CAT, mulighet til å være til stede (CAT 2011). CAT drøftet situasjonen i Hviterussland på grunnlag av innkomne skriftlige rapporter²⁰ og annet tilgjengelig materiale. Komiteen ga uttrykk for bekymring²¹ for store deler av den informasjonen som var sendt inn og gjort tilgjengelig for CAT.

Hviterussland tok i et oppfølgende notat sterk avstand fra CATs rapport, hvor den ble betegnet som lite objektiv og politisert. Ifølge dette notatet var en delegasjon fra Hviterussland til stede under behandlingen i FN (Hviterussiske myndigheter 2012).

I avsnittet med overskriften tortur i CATs rapport (2011) heter det at det er tallrike og konsistente påstander om omfattende bruk av tortur og mishandling av arresterte/fengslede. Videre heter det, ifølge pålitelig informasjon lagt fram for Komiteen, at mange personer som har blitt fratatt sin frihet blir mishandlet og truet av politiet, fengselsbetjenter og andre, særlig i forbindelse med pågripelser og i varetekt. Denne informasjonen bekrefter bekymringer som flere kilder har gitt uttrykk for. CAT nevner blant andre FNs spesialrapportør for tortur, FNs høykommissær for menneskerettigheter og Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa.

²⁰ Følgende kilder sendte rapporter til CAT: Belarusian NGO coalition (Committee Solidarity et al. 2011), Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children, Human Rights Watch, International Disability Alliance (IDA) og International Federation of Human Rights (FIDH).

²¹ Det engelske ordet som går igjen i rapporten er "concerned".

8. REFERANSER

Skriftlige kilder

- Amnesty International (2011, 5. september). *The human rights situation in Belarus: Written statement to the 18th session of the United Nations Human Rights Council*. London: Amnesty International. Tilgjengelig fra <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR49/017/2011/en/c3d18a21-b57b-4ee7-8e56-57c113300214/eur490172011en.html> [lastet ned 12. september 2012]
- Amnesty International (2012a, 30. januar). *Document – Belarus: Further information: Wife expresses fear for Andrei Sannikau*. London: Amnesty International. Tilgjengelig fra <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR49/001/2012/en/eb12409e-d1d0-413f-96bd-3ae73a5e5e9a/eur490012012en.html> [lastet ned 24. mai 2012]
- Amnesty International (2012b, mars). *Death Sentences and Executions 2011*. London: Amnesty International. Tilgjengelig fra <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/001/2012/en/241a8301-05b4-41c0-bfd9-2fe72899cda4/act500012012en.pdf> [lastet ned 24. mai 2012]
- Belarusian Helsinki Committee (2011, 31. oktober). *Summary of the NGO report on the implementation of the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment by the Republic of Belarus*. [Minsk]: Belarusian Helsinki Committee. Tilgjengelig fra <http://belhelcom.org/en/node/14485> [lastet ned 25. mai 2012]

Belarusian Helsinki Committee er en av seks organisasjoner som står bak NGO-rapporten fra Committee Solidarity et al. (2011, oktober).
- CAT, dvs. United Nations Committee against Torture (2011, 7. desember). *Consideration of reports submitted by States parties under article 19 of the Convention. Concluding observations of the Committee against Torture. Belarus*. Geneve: CAT. Tilgjengelig fra http://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/docs/co/CAT.C.BLR.CO.4_en.pdf [lastet ned 15. mai 2012]
- Committee Solidarity, Legal Initiative, Belarusian Helsinki Committee, Legal Transformation Centre, Platform & Human Rights Centre Viana (2011, oktober). *Republic of Belarus. NGO report on the implementation of the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment by the Republic of Belarus, in relation to the review of Belarus at the 47th session of the United Nations Committee against Torture*. Minsk, Vilnius og Geneve: Committee Solidarity et al. Tilgjengelig fra http://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/docs/ngos/NGOCoalition_Belarus47_en.pdf [lastet ned 15. mai 2012]
- [EMK, dvs. Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen] (1950). *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*. Roma: Council of Europe. Tilgjengelig fra

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm> [lastet ned 12. juni 2012]

- [Den europeiske menneskerettsdomstol] (2008). *Case of Saadi v. Italy*. Strasbourg: European Court of Human Rights. Tilgjengelig fra <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-85276> [lastet ned 12. september 2012]
- Freedom House (2011). *Freedom in the World: Belarus*. Washington, D.C.: Freedom House. Tilgjengelig fra <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2011/belarus> [lastet ned 23. februar 2012]
- FIDH & Viasna (2008, juni). *Conditions of Detention in the Republic of Belarus*. Paris og Minsk: FIDH & Viasna. Tilgjengelig fra <http://www.fidh.org/IMG/pdf/Belarus500ang2008.pdf> [lastet ned 15. mai 2012]
- FIDH & OMCT, dvs. Observatory for the Protection of Human Rights Defenders (2011). *Steadfast in Protest. Europe and the Commonwealth of Independent States (CIS). Belarus*. Paris og Geneve: FIDH & OMCT. Tilgjengelig fra http://www.fidh.org/IMG/pdf/obs_2011_uk-europecis.pdf [lastet ned 15. mai 2012]
- Human Rights Watch (2011, oktober). *Human Rights Watch Submission to the United Nations Committee against Torture on Belarus*. New York: Human Rights Watch. Tilgjengelig fra http://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/Belarus%20-%20HRW%20Submission%20to%20UNCAT.pdf [lastet ned 15. mai 2012]
- Human Rights Watch (2012). *World Report 2012 – Belarus*. New York: Human Rights Watch. Tilgjengelig fra <http://www.hrw.org/world-report-2012/world-report-2012-belarus> [lastet ned 15. mai 2012]
- [Hviterussiske myndigheter] (2012, 16. januar). *Consideration of reports submitted by States parties under article 19 of the Convention. Comments of Belarus to the concluding observations of the Committee against Torture (CAT/C/BLR/C/4)**. Geneve: CAT. Tilgjengelig fra http://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/docs/CAT.C.BLR.CO.4.Add.1_en.pdf [lastet ned 12. september 2012]
- [Konstitusjonen] (1994). *Constitution of the Republic of Belarus of 1994*. [s.l.]: [s.n.] Tilgjengelig via ILO http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---ilo_aids/documents/legaldocument/wcms_127420.pdf [lastet ned 16. mai 2012]
- Penal Reform International (2011, 10. november). *Statement on behalf of Penal Reform International NGO briefing on Belarus to the Committee Against Torture*. Genève: Penal Reform International. Tilgjengelig fra http://www.penalreform.org/files/PRI%20Oral%20Statement%20to%20CAT%20Belarus%20Death%20Penalty_47th%20session.pdf [lastet ned 15. mai 2012]
- Silitski, G. & Pikulik, A. (2011). *Nations in Transit 2011: Belarus*. Washington, D.C.: Freedom House. Tilgjengelig fra

http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/NIT-2011-Belarus.pdf [lastet ned 21. februar 2012]

- [Straffeloven] (1999, 9. juli). *Ugolovnyj kodeks Respubliki Belarus'*, 9 ijulja 1999 g. no. 275-3 [Republikken Hviterusslands straffelov, 9. juli 1999 nr. 275-3]. Minsk: Republikken Hviterusslands parlament. Tilgjengelig fra <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=10048> [lastet ned 15. juni 2012]
- [Tilleggsprotokollen] (2003). *The Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*. New York: United Nations. Tilgjengelig fra http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=a/res/57/199 [lastet ned 24. mai 2012]
- [Torturkonvensjonen] (1984). *Konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff*. Oslo: FN-sambandet. Tilgjengelig fra <http://www.fn.no/content/download/3953/20076/file/FNs%20torturkonvensjon.pdf> [lastet ned 12. juni 2012]
- Transparency International (2011). *Corruption Perceptions Index 2011*. Berlin: Transparency International. Tilgjengelig fra <http://cpi.transparency.org/cpi2011/results/> [lastet ned 24. april 2012]
- U.S. Department of State (2011, 8. april). *2010 Human Rights Report: Belarus*. Washington, D.C.: U.S. Department of State. Tilgjengelig fra <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2010/eur/154414.htm> [lastet ned 12. mars 2012]
- U.S. Department of State (2012, 24. mai). *2011 Human Rights Report: Belarus*. Washington, D.C.: U.S. Department of State. Tilgjengelig fra <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm?dliid=186331> [lastet ned 12. september 2012]
- Utrikesdepartementet (2011). *Mänskliga rättigheter i Vitryssland 2010*. Stockholm: Utrikesdepartementet. Tilgjengelig fra <http://www.manskligarattigheter.gov.se/php/rapporter/documents/Europa%20och%20Centralasien/Vitryssland%20MR-rapport%202010.pdf> [lastet ned 27. februar 2012]
- Utrikesdepartementet (2012). *Mänskliga rättigheter i Vitryssland 2011*. Stockholm: Utrikesdepartementet. Tilgjengelig fra <http://www.manskligarattigheter.se/DownloadCountryReport/Get/?f=DM5%2fEuropa+och+Centralasien%2fVitryssland%2c+MR-rapport+2011.pdf> [lastet ned 12. september 2012]
- Viasna Human Rights Center (2011, 16. mai). *Andrei Sannikau was tortured and threatened in KGB prison*. Minsk: Viasna Human Rights Center. Tilgjengelig fra <http://spring96.org/en/news/43337> [lastet ned 7. juni 2012]